

Osvojování češtiny ve vícejazyčné situaci

Mgr. Linda Doleží, Ph.D.

Centrum jazykového vzdělávání MU Brno
Ústav českého jazyka FF MU Brno

Odborníci z praxe o aktuálních otázkách vzdělávání
žáků s odlišným mateřským jazykem (v rámci
předmětu Komunikace s cizincem) PedF MU Brno

20. 3. 2018

Osvojování jazyka

- Osvojování jazyka dítětem = postupné osvojování jazykové kompetence v mysli dítěte (Nebeská, 2002, 300)
- CHILDES (Child Language Data Exchange System) – blíže viz např. MacWhinney (2000)
- akvizice mateřského jazyka
- akvizice jazyka u jedinců se specifickými poruchami
- akvizice více jazyků (L2, 1L2...)
- imitace

Králíci

Child: My teacher **holded** the rabbits and we patted them.

(Dítě: Moje učitelka držela králíky a my jsme si je hladili.)

Parent: Did you say your teacher **held** the baby rabbits?

(Rodič: Říkal jsi, že tvoje učitelka držela králíčky?)

Child: Yes.

(Dítě: Ano.)

Parent: What did you say she did?

(Rodič: Co jsi říkal, že dělala?)

Child: She **holded** the baby rabbits and we patted them.

(Dítě: Držela králíčky a my jsme si je hladili.)

Parent: Did you say she **held** them tightly?

(Rodič: Říkal jsi, že je držela pevně?)

Child: No, she **holded** them loosely.

(Dítě: Ne, držela je volně.) (Cazden, 1972)

Nikdo mě nemá rád

Child: **Nobody don't like** me.

(Dítě: Nikdo mě nemá rád.)

Mother: No, say „**Nobody likes me**“.

(Matka: Ne, řekni: „Nikdo mě nemá rád“.)

Child: **Nobody don't like** me.

(Dítě: Nikdo mě nemá rád.)

(Tato replika se několikrát opakuje.)

Mother: No, listen carefully: say „**Nobody likes me**“.

(Matka: Ne, poslouchej pozorně: řekni „Nikdo mě nemá rád“.)

Child: Oh! **Nobody don't likes** me.

(Dítě: Och! Nikdo mě nemá rád) (McNeill, 1970)

- je jazyk záležitostí vrozenosti? (UG „nativisté“ vs. funkcionalisté)

Učení?

Piaget (1983, 110 in Schwarzová, 2008, 99): „*Fundamentální rozdíl mezi Chomským a námi spočívá v tom, že my chápeme veškeré osvojené aspekty kognice, včetně jazyka, jako výsledek postupného procesu konstrukce...Odmítáme tedy představu předprogramování v jakémkoli striktním smyslu. Za vrozenou však považujeme obecnou schopnost syntetizovat navazující úrovně postupně dosahované stále komplexnější kognitivní organizací.*“

Čeština jako L1

- **Smolík, Seidlová Málková (2014)** – velmi obecné, data k češtině chybí
- **Saicová Římalová (2013)** – pouze jednoslovné stádium vývoje, konkrétní jazyková data
- **Průcha (2011)** – vývojová psycholingvistika, velmi obecné, data k češtině chybí

- **Karl Ohnesorg** – fonetické studie
- **Marie Krčmová** – vedení učitelů MŠ

Pačesová (1979)

- vágnost jazykového pojmenování
- „novátorské“ derivace: *vokalhotkovat*, *Už ho nebacej*, *on se zhodnější*.
- pádový systém: počátek - singulár, pravidelnost (*brouky*, *koberci*), dotváření chybějících tvarů (*teplák*, *dveř*)
- kolísání rodu: *Honzík papala*
- pády: nominativ sg. a pl., akuzativ, genitiv, dativ, vokativ, lokál, instrumentál
- předložky: nejprve chybí (dítě užívá juxtapozici: *miminko kočárek*, *miminko kočárku*, *miminko v kočárku*), primární je ale **směr (do, z, o)**, předložka *s* je často vynechávána – výrazná koncovka instrumentálu (*chlebíček másličkem*, *polivečka nudličkama*)
- slovesa: infinitiv – má spoustu funkcí, jako první se v indikativu přítomném objevuje 3. osoba, relativně brzy se objevuje imperativ (ale pozor, tvary jako např. *lehnite*, *uteknite* apod.) a kondicionál
- čas přítomný, čas minulý, futurum
- vid: nejprve slovesa nedokonavá, pak dokonavá (novotvary: *spinkout*, *vysypnout*, *dozpívnout*)

Význam

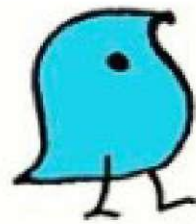
- Zužování významu/rozšiřování významu
- Vocabulary spurt/naming explosion
- Setkávání se s novou slovní zásobou (number of exposures)
- Fast mapping
- Extended mapping
- Forgetting 😊

Gavagai (Quine, 1960)

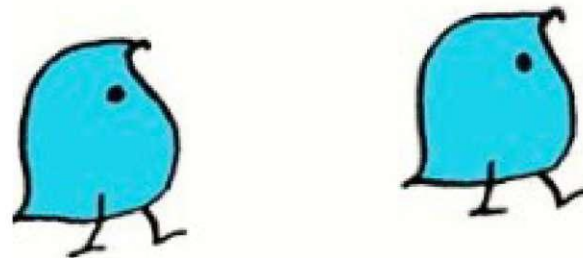

Morfologie

- Morfologie/slovotvorba (pravidelnost vs. nepravidelnost)
- Přílišné zpravidelňování (overregularization)

This is a Wug.

Now there is another one.

There are two of them.

There are two ____.[©]

Photo courtesy of Jean Berko Gleason

Novotvary

Berko(vá) (1958)

Sledovaný jev	Příklad	Úspěšnost 1. třída (%)
Plurál	Wug → wugs	91 %
Posesivum	Niz, nizzes → niz`s, nizzes`	49 %, 76 %
Třetí osoba singuláru	Loodge → loodges	56 %
Přítomný čas průběhový	Zib → zibbing	90 %
Minulý čas	Gling → glinged	77 %
Komparativy a superlativy adjektiv	Quirky → quirlier, the quirkiest	Pouze 1 dítě z 80, 35 % dětí po nápovědě pomocí superlativu

Regularizace

- děti začínají regularizovat od konce 2. roku
- regularizují téměř cokoliv (Pinker, 1999, 190-191)

He just haves a cold.

She do's what her mother tells her.

No, she be's bad, then she be's good, O.K.?

- regularizované formy se často objevují po období, v němž jsou tyto formy užívány správně
- chyby takto tvořené pouze okolo 4 %

Komplexita – formální vs. kognitivní

- Arabština – přestože téměř pravidelné tvary nemá, děti také zpravidelňují (Pinker, 1999, str. 234), arabský plurál osvojen u dětí až ve věku 14–15 let (Omar, 1973) x angličtina (6 let)
- Komparativy – čeština

Had je (dlouhý) dluší než žížala. (dítě 9 let)

Had je (dlouhý) dložší než žížala. (dítě 10 let)

Had je (dlouhý) dlouží než žížala. (dítě 10 let)

Syntax

- Lehkost a rychlost u L1
- Nedostatečný stimul (poverty of stimulus)
- Logický problém jazykové akvizice
- Univerzální gramatika (UG)
- Agramatismus – kontinuita vs. diskontinuita
- Vynechávání vs přidávání elementů
- Syntax ticha / elipsa / neviditelné elementy
- Chomsky(ová) (1969)

Čeština jako L2

Základní oblasti

- Proces osvojování jazyka
 - jazyk mateřský
 - jazyky další (druhý vs. cizí)
- Jazyky v kontaktu
 - typologie, transfer, míchání, přepínání
 - role mateřského jazyka při osvojování jazyka druhého/cizího

Základní oblasti

- Jazykové kompetence
 - Čtení
 - Psaní
 - Poslech
 - Mluvení
- Věkové skupiny: děti / dospělí

Co se nás může týkat ve výuce cizích jazyků

- Proč jsou některé jevy obtížné a jejich osvojení trvá dlouho? (kognitivní vs. formální komplexita)
- Proč a jaké děláme chyby?
- Co se děje, když čteme/píšeme/mluvíme/posloucháme?
- Ovlivňují se jazyky navzájem? (interference, neexistence některých jazykových kategorií)

Code-switching

Haluzová (2007)

(2,6) žlutý eis velky schlafen

 große kalhoty maly hose

(3,6) es regnet schon moc

 Das hat mir nicht povedlo.

(5,3) Darf ich noch jednu buchtu?

Bordag (2015)

Chlapec (8 let)

Příklad 1:

- Nasšel jsem tu bundu.
- A kde byla?
- V sátně v Hortu (*něm. družina*). Tady. Jo, und wir haben auch eine Hausaufgabe (*něm. a taky máme domácí úkol*).
- Z čeho?
- Z Mathe (*něm. matika*).

Příklad 2:

- Já jsem si nemohl vzpomenout, jak se řekne příběh, tak jsem řekl in dem Film (*něm. v tom filmu*), a Frau Unger (*něm. paní Ungerová*; učitelka) si pak myslela, že jsem nebyl v opeře, ale v kině.
- A vysvětlil jsi jí to?
- No já jsem pak řekl, že se to jmenovalo Nabucco, a ona už věděla.

Příklady z ČJ jako L2

Kluk díva na televizi. (7 let)

Chlapec díva na televizi. (9 let)

Chlapec podiva na televizi. (11 let)

Kluk se kouká televizoru. (10 let)

Holčička se čtuje knihu. (10 let)

Panenka se leží od televizeri. (10 let)

Kluke se sedí stůlu. (10 let)

Hračka se lezi kobercu. (10 let)

Kočka se spi. (10 let)

...holka se díva knihu... (9 let)

...kluk sedí na stul...(9 let)

Holka čti. (13 let)

Kočka spat. (13 let)

Kluk televizoru kouka. (13 let)

Máme paninka. Máme žaba.

Máme racek. Máme žydle. (13 let)

Maminka tatinka grilovali. (14 let, 6. třída)

Shrnutí

- Jasnost a transparentnost – rychlost a snadnost
- Neviditelnost a neurčitost – pomalost a obtížnost
- Přidávání
- Ubírání
- Zpravidelňování
- Ovlivňování – 2 a více jazyků: typologie, transfer

Je suis douze.

I am twelve.

J'ai douze ans.

Mitchell(ová) a Myles(ová) (2004, s. 19)

Paradis (2011)

- Interní faktory: jazykový talent (language aptitude), transfer morfosyntaktických rysů/konstrukcí z mateřského jazyka do jazyka cizího, kognitivní vyspělost spjatá s věkem.
- Externí faktory: faktory spjaté s kvalitou a kvantitou vstupních dat (inputu) cílového jazyka, např. délka vystavení se cílovému jazyku (length of exposure), kvalita inputu (jazyk rodičů, jazyk užívaný doma, bohatost jazyka apod.)

Diagnostika

Bedore a Peña (2008)

ma'lo normativni'ch dat u bilingvni'ch deti'

- specifické sociokulturní zkušenosti ovlivňují osvojování nejen lexika, ale i oblast morfosyntaxe
- nedostatek standardizovaných testů
- časté překlady testů
- užívání testů zaměřených na pouze jeden jazyk z jazyků dítěte problematické – nejedná se o dva monolingvní jedince v jednom, „zdvojená“ jazyková zkušenost = zvláštní rysy ve všech plánech jazyka (Paradis, 2007) (Peña, Bedore, 2011, s. 3).

„Vzhledem k tomu, že jazykové schopnosti žáků-cizinců nejsou testovány standardizovaným způsobem, který by umožňoval **objektivně porovnat a ohodnotit** jejich jazykové schopnosti, probíhá ověřování jazykové úrovně žáka v českém jazyce na základě pohovoru s učitelem českého jazyka, případně jiným pedagogem či ředitelem školy nebo jeho zástupcem“

(Šindelářová, Škodová, 2013, str. 81).

Čeština jako cílový jazyk

- osvojování L1 a osvojování L2/cizího jazyka + situace u bilingvních dětí – Šindelářová a Škodová (2013) uvádějí jazykové a komunikační kompetence pedagoga jako jedny z profesních kompetencí, str. 38, analyzují problematické jevy (zvukové, ortografické, morfologicko-syntaktické a lexikální roviny) + sociokulturní kompetence

Provázení

Klages (2015)

...opatření ve formě **jazykového vedení** nebo jazykové výuky, přičemž nabízíme plánovaně předem připravená jazyková data...

...osvojování jazyka se tím optimalizuje a urychluje...

Čechová, Zimová (2004/2005, 2006)

- „Jako zvlášť zajímavá se jeví skutečnost, jako by žáci cizinci do jisté míry procházeli vývojem připomínajícím zrychlený ontogenetický vývoj řeči menších českých dětí.”
- „ Školy se nezávisle na sobě shodly, že je třeba zhruba dvouletého pobytu v českém prostředí, aby děti komunikovaly vcelku bez potíží.”

Motivace

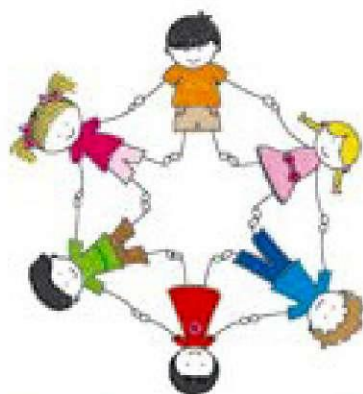
- Poznání
- Posun
- Vědomá práce s jazykem
- Nastavení adekvátních očekávání
- Optimalizace výukových postupů, aktivit a materiálů
- Objektivnější diagnostika a hodnocení
- Citlivost/vnímavost

Čeština jako cizí jazyk

Začínáme učit češtinu pro děti-cizince

Příručka pro lektorky a lektory

Před-
školní
věk

Linda Doležalová (Ed.)

WUOLIOLO

Začínáme učit češtinu pro děti-cizince

Příručka pro lektorky a lektory

Mladší
školní
věk

Linda Doležalová (Ed.)

WUOLIOLO

Začínáme učit češtinu pro náctileté cizince

Příručka pro lektorky a lektory

2. stupeň
ZŠ a SŠ

Linda Doležalová (Ed.)

WUOLIOLO

Hrajeme si s říkankami

Děkuji za pozornost!

Kontakt:
dolezi@med.muni.cz